

EGZISTENCINIS HUMANIZMAS IR FILOSOFINĖ POETIKA

Tomas Kačerauskas

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Didlaukio g. 47, LT-08303 Vilnius
Tel./faks. (370 5) 267 52 16
El. paštas: tkacerau@takas.lt

Straipsnyje nagrinėjamos Sartre'o ir Heideggerio humanistinės pažiūros. Sartre'ui žmogaus būtis – laisvės projektas, nuolat kuriama praeities ir ateities visuma. Heideggeriui egzistencija – taip pat su laiku susijęs projektas. Savo būtis myriop atpažinimas leidžia kaskart plėsti šį projektą. Straipsnio autorius teigia, kad humanizmas neatsiejamas nuo poetinių siekių. Žmogaus būtis atpažįstama poetine tartimi, o jos kūrimas analogiškas poetinei kūrybai. Ši horizontali transcendencija nepašalina Dievo klausimo iš žmogaus gyvenimo.

Prasminiai žodžiai: humanizmas, egzistencijos filosofija, egzistencinė transcendencija, hermeneutika.

Įvadas

Kaip humanizmą suvokia egzistencijos filosofija? Ką laiko žmoniškumu Sartre'as ir Heideggeris? Kaip tai siejasi su filosofine poetika, kuriai pradžią davė Aristotelio atpažinimas patiriant katarsį? Jei minėti egzistencialistai – metafizikos kritikai, kaip suderinama klasikinė ir egzistencinė humanizmo sampratos? Norėdamas panagrinti šiuos klausimus, pirmiausia parodysiu Sartre'o ir Heideggerio polemiką humanizmo klausimu, paskui kiekvieno jų pažiūras išskleisiu platesniame jų ontologijų kontekste. Galiausiai paieškosiu sąsajų tarp abiejų egzistencialistų žmogaus būtis projektų ir filosofinės poetikos kūrybinės kreipties, paremtos Aristotelio poetika. Metafizinio ir egzistencinio mąstymo įtampoje besiskleidžianti filosofinė poetika suteiks humanizmo klausimui platesnį istorinį pama-

lą. Drauge poetinės kūrybos ir žmoniškumo paralelė išplės filosofinę poetiką, kuri nėra tik poetinės pagavos apmąstymas.

Sartre'o ir Heideggerio humanizmas

Egzistencializmas, pasak Sartre'o, traktuoja žmogų kaip laisvą asmenį, kaskart steigiantį save pasirinkimu. Čia slypi jo kūrybinės galios (kurti moralę) ir baisi atsakomybė. Sartre'o teigimu, egzistencijos filosofija – ateistinė ne todėl, kad ji įrodinėja esą Dievo nėra. Tai būtų lygiagretus su spekuliatyvia dievotyra kelias: tiek ateizmo, tiek teizmo spekuliacijos ignoruoja laisvą žmogaus pasirinkimą. Egzistencializmas teigia: „jei Dievas egzistuotų, niekas nepasikeistų“ (Sartre 1959: 95), t. y. žmogus vis tiek save steigtų laisvu pasirinkimu. Laisvei jis pasmerktas ne tik todėl, kad egzistencinius sprendimus priima vienas,

bet ir todėl, kad jo būtis skleidžiasi kaip laisvai kreipiantis projektas. Šia prasme net praeitis vertinama pagal kūrybinius žmogaus siekius, kurie dar neįgyvendinti. Tačiau būtis visada skleidžiasi žmonių pasaulyje, bendroje mano ir Kito dalyvavimo erdvėje. Šis sambūvis, dalyvaujant žmogaus projekte, teikia atvirumą, o drauge vientisumą. Skirtingai nei Platonovertikali kreiptis į dievišką idėją dalyvaujant joje, čia pripažįstamas tik horizontalus žmogaus kelias. Tuo grįžta Sartre'o ir Heideggerio metafizikos kritika. Ar tai reiškia, kad žmogaus projekte nebelieka vietos Dievui? Prieš atsakydami į šį klausimą panagrinėkime Heideggerio humanistinę sampratą

Sambūviu žmogaus buvimą (*Dasein*) apibūdina ir Heideggeris. Savo laiške *Apie humanizmą* jis teigia, kad *homo humanus* reiškia esaties visumą (*Seiende im Ganzen*), kurią apima vieninga gamtos, istorijos ir pasaulio žiūra. Kieno vieta pasaulis? Kas vienija žmogų ir jo pasaulį? Kas leidžia pasaulį laikyti žmogaus? Pasaulyje skleidžiasi žmogaus būtis ekstatiiniu projektu, apimančiu praeitį, dabarties akimirksnį ir ateitį. Akistata su būtimi įvyksta pasaulyje, kuris lygiai taip pat yra Kito dalyvavimo savo būties projekte vieta. Todėl *Dasein* reiškia pasaulišką sambūvį. Tai būties atvirumas, *ex-sistentia* kaip išėjimas iš savo uždaro pasaulio, kuriant būties projektą. Tai gi žmogaus pasaulis – atviras būties projekto dalyviams. Todėl egzistencija – etinė. *Ēthos* čia nurodo sambūvio reiškimosi vietą – atvirą žmogaus gyvenamą vietą, būties proskyną (*Lichtung*). Tai sustojimo (*Aufenthalt*) vieta, kur žmogus apšviečiamas būties atvirybės (*Offenheit*). Ši *ex-sistentia*, pasak Heideggerio, – žmogaus esmė: tik atviram sambūviui pasaulyje pasirodo jo būties tiesa. Skirtingai nei klasikinė tiesa (minties ir tikrovės atitikimas), egzistencinė tiesa čia išky-

la kaip ekstatinis įvykis, kūrybišku supratimo akimirksniu suvienijantis praeitį ir ateitį. Tai dosnus akimirksnis: jis teikia vientisą supratimą ir atveria būtį. Vėliau matysime, kad tai – ir tragiškas savo būties myriop atpažinimas. Tai suartina egzistencinį mąstymą su Aristotelio poetika, kur tragiško meno aki-vaizdoje atpažįstama ir etiškai (katarsiu) apvaloma individuali būtis. Šis individualus supratimas vienija Aristotelio platoninės idėjos kritiką ir Heideggerio antimetafizinę nuostatą. Jas leidžia lyginti abiejų poetiniai aspektai: individualus apsisvalymas tragedijos aki-vaizdoje ir poetinis ekstazės įvykis. Anot Heideggerio, *ex-sistentia* mąstydamą apsigyvena būties namuose.

Kas yra būties namai? Kur mes atpažįstame savo būtį? Kas suponuoja bendrą sambūvį kaip etikos reiškimosi vietą? Heideggeris tvirtina: kalba, kuri yra būties namai. Kalbą surenka į vieningą žmogaus būties tartį (*Sage*) mąstymas. Heideggeris vaizdžiai sako, kad mąstymas tartimi nepastebimai vagoja kalbą. Vienijimas tartimi – žmogaus pasaulio supratimo kelias, kuris atverdama egzistencijai veda namo, į kasdienę (etinę) aplinką. Taip kalbos įvykis suvienija pasaulį žmonių sambūviui. Bet koks įvykis suardo esamą tvarką, bet drauge atveria žmogaus žiūrą naujai visumai, kuri apima ateties projektą ir praeities vertinimą. Tai akimirksnio iš-stovos (*ex-stasis*) įvykis, verčiantis išeiti į atvirą žmogaus būties lauką, kuris vagojamas tartimi. Šis įvykis kūrybingas, nes jis atveria naujai žiūrai, be to, jis – poetinės tarties. Todėl Heideggeris teigia, kad metafizikai humanizmo klausimas neprieinamas. Metafizika – statinė žiūra, operuojanti sustingusiomis sąvokomis. Dėl to jai iškyla priešiškas objekto pasaulis, kurį turi užkariauti subjektas.

Humanizmui rūpi vieningas pasaulis, kurį atveria poetinės tarties įvykis. Kartu iš-sto-

va leidžia projektuojant savo sambūvį kurti žmogaus pasaulį. Čia egzistencinė tiesa, skirtingai nei metafizinė, iškyla ne kaip minties ir tikrovės atitiktis. Jei žmogaus pasaulis kuriamas drauge su jo būties projektu, o žmogaus būtis atpažįstama poetine tartimi, tiesa reiškia ne subjekto ir objekto atitikimą, bet dalyvavimą kūrybiniame iš-stovos įvykyje. Čia supratimas – vientiso žmogaus pasaulio sambūviui myriop kūrimas. Tai mąstymo ir poetinės pajautos dvikalbė (*Zwiesprache*), teikianti vientisą žmogaus pasaulį kaip horizontą kūrybinei jo būties projekcijai. Tai leis vėlyvajam Heideggeriui ieškoti mąstymo ir pozicijos sąlyčio, egzistenciškai interpretuojant Rilke's, Traklio ar George's eilėraščius ir, atvirksčiai, poetiškai analizuojant sambūvį pasaulyje (*Dasein*). Taigi Heideggerio žmogaus būties analizė atveda jį prie filosofinės poetikos programos. Kokia tai programa, matysime panagrinėję Sartre'o laisvo kūrybingo žmogaus projektą. Tai ne tik leis parodyti egzistencijos mąstytojų humanistines pažiūras, bet ir padės apibrėžti filosofinę poetiką, neatsiejamą nuo žmogaus projekto.

Sartre'o laisvės projektas

Pasak Sartre'o, individualus projektas atotrūkiu nuo esamos padėties teikia prasmę mano praeičiai. Projektuojant save tikslui, randasi praeities ryšių visuma, kuri, likdama atvira naujai žmogiškai prasmei, nurodo laisvės ribas. Panašiai Aristotelio poetinės realybės atveju laisvai kuriami apmatai tampa vienijančiu meninę ir žmogaus tikrovę laidu. Sartre'ui praeitis nelyginant meninė tikrovė – gyva, o žmogaus būtis – ne abstrakcija – nuolat kuriama atveriančia laisvės kreiptimi. Taigi žmogaus realybė – ne konkrečių daiktų pasaulis, bet veiksmų vienis, iškylantis ateities tikslų švie-

soje. Tad žmogaus realybė – niekis, nes ateities dar nėra, ji neįvykusi. Tai niekis ir kita prasme: ateities tikslai, suteikdami jai vis naują prasminę visumą, nuolat naikina mūsų praeitį. Tai individualus veiksmas, kuriuo suvokiama baigtinybė (praeitis) ir laisvai kuriama žmogaus būtis (ateitis).

Heideggeris paskaitoje *Kas yra metafizika?* irgi kalba apie niekį, kuris kaip individualus principas neprieinamas mokslui ir logikai. Vis dėlto asmeninė niekio ieška, atitinkanti kūrybinį ieškojimą, atveria egzistenciją. Todėl Heideggeriui niekis suaugęs su esiniu. Sartre'ui, akimirksniu laisvai pasirenkant, iškyla žmogaus gyvenimo visuma, apimanti praeitį ir ateitį. Todėl seno projekto griūties naujo šviesoje akimirksnis teikia visuminę žiūrą. Panašiai įvyksta poetinė tartis (metafora): žodžių nedermė akimirksniu sukrečia mūsų pasaulėvaizdžio visumą, o poetinis atpažinimas apvalydamas išplečia egzistencinę visumą. Poetinis įvykis čia vienija dvi skirtingas plotmes: atpažįstama tartis iškyla kaip egzistencinis supratimas. Naikinanti kreiptis steigia naują darnią visumą žmogaus veiksena. Panašiai romano pramanyta aplinkos, charakterių ir veiksmų dermė, neatitinkanti jokios realybės ir neigdama ją, verčia rašytoją paklusti jo paties sukurtai tvarkai. Maža to, ši tvarka įtraukia skaitytoją, kuris dalyvauja ne tik romano veiksmu, bet ir savo būties supratimu, o drauge ir žiūros išplėtimo įvykyje. Tai sukretimo akimirksnis, nes supratimo dalyvis verčiamas sutraukti buvusius ryšius naujai dermei. Vėlyvasis Heideggeris (*Pakeliui į kalbą*) rašo apie varpų gausmo ir užgriūvančių sutemų akimirksnį, kuriuo matuojama pakeleivio būtis myriop. Todėl tai tragiškas – naikinantis – akimirksnis, kuris pasirodo esąs dosnus: jis supratimui atveria naują žmogaus visumą ir leidžia laisvai, individua-

liai patiriamu įvykiu kurti savo būtį, kuri yra sambūvis pasaulyje. Tad tai – ir grįžimas namo: savo laikinės egzistencijos vis naujas supratimas. Tai, kas padeda atpažinti savo žmogaus būtį kaip pasaulišką sambūvį, yra niekis: Heideggerio metaforos „mąstymas vagoja kalbą“ neatitinka jokios realybės. Tai pramanas arba netiesa pagal metafizinę tiesos sampratą. Tačiau ši ištara nurodo egzistencinę tiesą: kalba priartina prie mūsų būties, kuri kaip pasauliškas sambūvis visada atvira supratimui.

Net jei būties supratimas pažadinamas ne kalbos figūra (metafora), tai tampa žmogiškos realybės plėtros įvykiu, t. y. vyksta pagal poetinio suvokimo analogiją. Platonui analogija (*ana ton logon*) išreiškia lygiavimąsi į dievišką idėją, kitaip sakant, transcendenciją. Apie transcendenciją kalba ir Sartre'as su Heideggeriu. Kuo egzistencinė transcendencija skiriasi nuo metafizinės? Poetinis suvokimas, apimdamas abu planus – žodį ir įvykį, apibūdina žmogaus realybę kaip atvirą laisvės projektą. Sartre'ui būtis laisvai pasirenkama, o ne grindžiama. Tai kūrybinė projekcija, suponuojanti vis naują žmogišką visumą. Poetinė nuostata (kūrybiškumas žmogiškos tikrovės atžvilgiu) čia iškyla kaip metafizinio mąstymo kritika: laisvai kuriama žmogaus būtis neprieinama statiškai metafizinei kategorikai. Matėme, kad Heideggeris taip pat kritiškai metafizikos, kuriai neprieinamas humanizmo klausimas, atžvilgiu. Ir vienam, ir kitam metafizika užkerta kelią individualiam (tragiškam) šios būties supratimui. Jos kategoriniam aparatui neprieinamas žmogaus būties kūrybinis įvykis. Aristotelio įvykio poetika taip pat gali būti laikoma antiplatonišku principu: *mythos* yra individualus (tragiškai apvalantis) principas, priešingas moksliniam visuotinių dieviškų idėjų apmąstymui. Sartre'o ir Heideggerio antimetafizines nuostatas sie-

ja požiūris į pasaulį kaip žmogaus kūrybinį projektą. Jis iškyla akimirksnio įvykiu, teikiančiu naują prasminę visumą žmogiškajam supratimui, kuris vyksta kalbiškai. Sartre'ui tai laisvas kalbos projektas, surenkantis žodžius į prasminį vienį. Heideggeriui būties projektas taip pat reiškia poetinę santalką žmogiškajam supratimui.

Pasakojamas įvykis ir poetinė tartis – dvi skirtingų planų paradigmos, kuriomis modeliuojama filosofinė poetika. Taigi Sartre'o ir Heideggerio antimetafizines pažiūras sieja filosofinė poetika, kuri čia nėra vien poezijos (tegu egzistencinės) interpretacija. Sartre'as, skirtingai nei vėlyvasis Heideggeris, to nedaro. Tiesa, jis pats kuria filosofinius apsakymus ir romanus. Filosofinė poetika – požiūris į pasaulį kaip į žmogaus skaitomą poetinę knygą – suponuoja žmogaus būtį kaip laisvus metmenis, kuriais kuriama žmogaus pasaulio visuma. Skaitant šią knygą, poetinė tartis iškyla kaip supratimo įvykis, akimirksniu tragiškai sujaukiantis pasaulėvaizdinį vienį, bet tuoj pat atveriantis naujai gyvenamo pasaulio žiūrai. Pasaulio knygos skaitymas tragiškas ir kita prasme: mes kuriame žmogaus būtį myriop, nes mirtis teikia galutinę prasmę gyvenimo visumai. Todėl Heideggeris mirtį laiko egzistencialu, įprasminančiu pasaulišką buvimą (*Dasein*), nors mirtis ir nepriklauso mums, kitaip sakant, yra transcendentiška. Ji anapusinė ir kita prasme: pasaulio knygos skaitymas neleidžia jos patirti. Nors mirtis nepatiriama, ji atpažįstama poetine tartimi. Individualus atpažinimo įvykis leidžia mums dalyvauti žmogiškoje realybėje, kuri iškyla kaip ontologinė (projektuojama būtis), etinė (apvalantis atpažinimas) ir poetinė (skaitoma pasaulio knyga) visuma. Mes, likimo broliai, dalyvaujame šioje kalbinėje visumoje, kur nebėra skirties tarp poetinio ir tikro įvykio. Tai mū-

sų tragiškas kalbinis sambūvis, kurį kiekvienas projektuojame skyriumi.

Egzistencinė transcendencija

Sartre'ui, kaip ir Heideggeriui, mirtis – anapusinė, nes laisvė nesutinka šios ribos. Transcendentiška mirtis ne tik sutelkia žmogaus realybę, bet ir steigia pasaulišką sambūvį: mes dalyvaujame savo būtyje myriop. Tai nėra metafizinė transcendencija, kuri būties pamato, tikslo ir pirmavaizdžio ieško anapusinėje realybėje: Platonas – idėjų hierarchijoje (*hypothesis*), Aristotelis – nejudančiame judintojuje. Ir Sartre'as, ir Heideggeris egzistencinę filosofiją plėtoja kaip žmogaus pasaulio projektą. Sakėme, kad Sartre'ui dieviška anapusių nekeičia žmogaus laisvės projekto. Panašiai teigia Heideggeris: žmogaus būtis (*Dasein*) – nei už, nei prieš Dievą, nes ji skleidžiasi pasaulyje. Vis dėlto ir Sartre'as, ir Heideggeris kalba apie transcendenciją. Pirmajam laisva egzistencija remiasi anapusiniu tikslu, antrajam sambūvį pasaulyje kreipia mirtis, laikinė anapusių. Šia prasme žmogaus būtis, kūrybiškai kreipiamą projekto, yra transcendentiška, visada už-metanti priekin. Tai atitinka Heideggerio iš-stovą pasaulin.

Ar egzistencinė transcendencija suderinama su antimetafizine nuostata? Platonui pasaulis – idėjos, kur slypi (*parusia*) dieviškas sumanymas, atspindys. Kūriniai savo ruožtu dalyvauja (*methexis*) šiame sumanyme, siekdami suartėti su dievišku pirmavaizdžiu. Bet koks mūsų supratimas veda iš apačios (nuo daiktų) viršun (prie idėjos), t. y. vyksta *anaton logon*, pagal dievišką kūrimo planą, dalyvaujant šioje tikrovėje ir ją atpažįstant. Taigi tikrovė čia – idėjinė, tai ji atpažįstama žmogaus supratimo metu. Būdama anapusinė, ji – mūsų supratimo riba, kuri niekada nepasie-

kiama, nes yra dieviška ir amžina. Šis dermės su amžinąja tiesa siekis – ir mokslškumo, visuotinės bendrybės kriterijus. Aristotelis šiai idėjinei žiūrai priešina medžiaginę atskirybę ir individualų poetinį atpažinimą. Nepaisant to, jam taip pat rūpi bendrybė, galutinė priežastis ir daiktų esmės (*physis*). Už individų, sudarančių judrų pasaulį, slypi nejudantis judintojas. Tai Aristotelio metafizikos pamatas, atitinkantis Platono *hypothesis*. Tomui Akviničiui galutinis tiesos kriterijus – amžinasis įstatymas, kuris tampa ir žmogaus veiklos matu. Nors dieviškoji tiesa niekada nepasiekiamą, ji pažįstama netiesiogiai iš kūrinijos tvarkos ir imituojama. Visais trimis atvejais žmogaus realybė – antrinė. Tiesa, jos skleidimosi ribos – begalinės: turėdama viršjuslinį (idėjinį) pamatą, ji nukreipta į dievišką tikslą. Tačiau ši žmogaus veikla pamėgdžiojant ir imituojant, nors ir kūrybinga, išreiškia vertikaliją transcendenciją.

Heideggerio mirties transcendencija – negatyvi: ji nubrėžia galutinę (anapusinę) žmogaus veiklos ribą, nors ir teikia prasmę visam žmogaus gyvenimui. Tai įprasminanti beprasmybė. Panašiai Sartre'o laisvės projektas, teikdamas vis naują asmenišką praeities prasmę, nuolat neigia praeitį. Maža to, abiem atvejais tai – horizontali transcendencija: mirtis arba laisvė kreiptimi anapus kūrybiškai plečia žmogaus šiapusinę būtį. Ši žmogiška tikrovė, atpažįstama individualiai, – pirminė realybė. Gyvenamas pasaulis sudaro vieningą horizontą, prieinamą žmogaus supratimui. Čia žmogaus tiesos kriterijus – paties žmogaus kūrybiniai metmenys. Jų sukrečiančios ribos (mirtis, laisvė) leidžia iškilti naujai žmogiškai visumai, kurią atpažinimui sutelkia kalba. Todėl tai – sambūvio kalbiniame pasaulyje horizontas. Aišku, tradicinės metafizikos ir egzistencinės minties suponuojami pasaulėvaizdžiai yra skirtingi.

Pirmosios transcendencija reiškia lygiavimąsi į amžinąją (mokslinę) tiesą, antrosios – vis naują žmogaus pasaulio įprasminimą; pirmajai tikroji realybė – anapusinė, antrajai – šiapusinė; pirmajai rūpi skirtys (pirmavaizdžio ir atvaizdo, žinojimo ir nuomonės, tikrovės ir pramano), antrajai – suprantama žmogaus vienovė. Čia kyla nemaža klausimų: Ar horizontali transcendencija pašalina dieviškąją būtį? Ar žmogaus pasaulyje nėra vietos Dievui? Ar egzistencinei minčiai nerūpi dievytyra? Ar Dievas negali būti pozityviu projektu, kreipiančiu žmogaus veiklą? Kaip matėme, egzistencijos filosofija susilieja su filosofine poetika. Ar filosofinei poetikai neprieinamas Dievo klausimas? Prieš atsakydami į šiuos klausimus, panagrinėkime Sartre'o poetinę kūrybą ir Heideggerio poezijos interpretaciją.

Sartre'o ir Heideggerio poetika

Apsakyme *Siena* Sartre'as vaizduoja nuteistąjį myriop. Jo laisvė turi aiškia vizualią ribą – sieną. Herojui dar liko viena naktis šaltame rūsyje: paryčiais jį išves į kiemą, kur pastatę prie sienos sušaudys. Koks būties projektas jam iškyla, jeigu jis netiki pomirtiniu gyvenimu? Koks galimas sambūvis, jeigu jis nekenčia priešų, jį erzina bendražygis, o jaunam kameros draugui jis nejaučia jokios užuojautos? Nesant erdvės žmogiškajai laisvei, net kūnas herojui nepaklūsta: viduržiemy nešildomame rūsyje jam žliaugia prakaitas, jis vargiai sulaiko šlapimą, savo akimis mato savo lavoną. Žiūrėdamas į bendražygi, herojus mato save, nes pastebi judviejų supanašėjimą. Taigi vietoj horizonto kūrybinei kreipčiai – siena, o individas – nebe unikalus asmuo, ateities projektu iškeliantis savo pasaulišką būtį, jis – tipas, kurio kūnas elgiasi lygiai taip, kaip kitų pasmerktųjų. Jis nebegali patirti ir jokio po-

etinio įvykio, nes jo pasaulėvaizdžio visuma, apribota sienos, nebegali išsiplėsti. Tiesa, herojų aplanko prisiminimai, bet jie iškyla padrikai ir nekūrybingai, taitėra fragmentai, kurie nesudaro gyvenimo visumos. Atrodo, herojus nelaisvas: paryčiais jį sušaudys prie sienos, kuri jau dabar riboja jo būties polėkį.

Kaip tai suderinti su Sartre'o teiginiu, kad žmogus pasmerktas laisvei net mirties akivaizdoje? Tiesa, *Sienos* herojus gali išgelbėti savo kailį, išdavęs bendražygi. Tikėdamiesi išdavystės, jo kankintojai atideda mirties nuosprendį kelioms valandoms. Tai leidžia dar ir dar kartą herojui pasirinkti: mirtis ar išdavystė? Jis kaskart pasirenka mirtį, todėl kankinimai jam kelia juoką. Taip jam šauna į galvą dar viena pasirinkimo galimybė: norėdamas pasijuokti iš savo priešų, jis pasiūlo jiems jo bendražygio ieškoti kapinėse. Ši mintis ne tik praskaidrino jo paskutines gyvenimo minutes, bet ir suteikė prasmę visam jo gyvenimui: iki tol jis pats nesuprato, kodėl turi guldyti galvą vietoj kito žmogaus, tegu ir bendražygio. Tačiau mintis apie nusiųstus pirma laiko į kapines kankintojus ne tik nebeleido rastis padrikiems prisiminimams, ne tik sustabdė nevaldomas jo kūno reakcijas, ja herojus įgyvendino savo pasirinkimą sienos akivaizdoje. Todėl tai suteikė prasmę jo gyvenimui, o šis laukiant mirties jam atrodė absurdiškas. Iš pažiūros niekas nepasikeitė: herojus skaičiavo paskutines savo minutes. Vis dėlto, šis minties ir žodžio įvykis apvertė aukštyn kojom visą jo gyvenimą: asmeninė praeitis įgavo naują visumą. Tai tebuvo poetinis įvykis, nes herojus žinojo, kad bendražygio kapinėse nėra. Taip herojaus laisvas poetinis judesys (išmonė) verčia pasislinkti sieną ir akimirksniu randasi erdvė laisvam pasirinkimui. Šios erdvės pakanka herojaus kūrybinei kreipčiai, kurios atžvilgiu dabar vertinama visa jo praeitis.

Sartre'as parodo, kaip išmonė, būdama tik poetinė idėja, keičia realybę, teikdama naują prasmę herojaus praeičiai. Maža to, jos dėka herojus tą akimirksnį išsisuka iš mirties: laimima ne valanda, kol jis bus pastatytas prie sienos, bet visas jo gyvenimas, kuris dabar įgyja visumą, net jei prasmę šiai realybei teikia absurdas. Čia pramanytas juokas yra didesnė tiesa nei, tarkim, teiginys, kad kameroje šalta: šalčio pasmerktieji nejaučia, o poetinė idėja teikia naują žiūrą. Apsakymo autoriaus valia herojaus išmonė galiausiai iškyla ir kaip išorinė tiesa: bendražygis atsitiktinai nusprendžia slapstytis kapinėse, kur jį sučiumpa kareiviai. Nuosprendis atidedamas neribotam laikui, o siena, atverdama erdvę naujiems kūrybiniais metmenims, pasilenka be galo toli. Ši „išdavystė“ tampa išbandymu naujai herojaus gyvenimo visumai. Kadangi jo gyvenimui tą visumą teikė absurdas (absurdiška kova, absurdiška auka, absurdiška mirtis), absurdiška išdavystė jos nesuardo. Čia kyla klausimas: jei poetinė idėja (išmonė) tampa herojaus gyvenimą vienijančiu pradū, kodėl juo negalėtų būti Dievo idėja? Ar kūrybiškai išskylanti Dievo samprata negalėtų vienyti žmogaus realybės? Ar Dievo žodžio poetika negalėtų būti humanizmo – žmogaus visumos – laidas? Prieš atsakydami į šiuos klausimus, panagrinėkime Heideggerio poetiką.

Heideggeris nei apsakymų, nei romanų neraišė. Užuot tai daręs, jis egzistenciškai interpretavo Rilke's, Traklio, Hölderlino poeziją. Kaip tai siejasi su humanizmo klausimu? Ar ši interpretacija išplečia filosofinės poetikos horizontą tiek, kad jame būtų vietos Dievui? Knygoje *Pakeliui į kalbą* Heideggeris teigia, kad mąstysena ir eiliuosena – lygiagrečios, tačiau susikerta begalybėje. Gadameriui tai leidžia iškelti horizontą kaip supratimo principą: susivokiame, kai susilieja supratimo dalyvių žiū-

ros, kurios turi būti be galo atviros. Heideggeriui mąstysena ir eiliuosena susiliečia bendra terpe (*Element*) – tartimi (*Sage*), kuri judri kaip mostas. Čia Heideggeris vėl pasitelkia vagos metaforą: mąstymas vagoja būties lauką. Tai poetinės tarties įvykis: juo mirtingieji sustabdomi kaip kalbantieji ir surenkami jų esmei. Todėl tartis vadinama išlaisvinančiu raiščiu, kuris suriša įvykiu.

Matėme, kad Sartre'ui laisve (atvira kreiptimi) iškyla vienijantis gyvenimą pradas (išmonė). Heideggeriui kalba – kelias, kuriuo pakeleivis grįžta namo, varpėjimo ir temsimo akimirksnį patirdamas savo tragišką būtį myriop. Tai tragiškas, ardantis dienos vientisumą akimirksnis. Drauge jis ir dosnus, nes teikia naują viso gyvenamo pasaulio žiūrą: žmogiškoji visuma surenkama tragišku tarties įvykiu. Šis poetinis įvykis ir surenka, ir atveria, išlaisvindamas naujam žmogaus pasauliui, kuris tampa sutikties, sambūvio vietove. Tai sutikties laukas ne tik todėl, kad jame poetinė kalba leidžia atpažinti likimo brolius, bet ir todėl, kad tartis įvyksta susitinkant mano ir Kito žiūroms, kurios susilieja į begalinį horizontą. Šia prasme mes dalyvaujame poetiniame įvykyje, kuris iškyla ir kaip egzistencinis bei hermeneutinis projektas. Mūsų pasauliškam sambūviui surenka atpažįstamas tarties judesys ekstatiiniu akimirksniu, apimančiu praeitį ir ateitį. Savo laikinės būties atpažinimas reiškia ir pakeleivystę namo: mes artėjame ne tiek prie savo galo, kiek prie savo gyvenimo visumos supratimo, kurį teikia būties myriop riba. Todėl kelias – visada horizontalus – čia reiškia laikinę jungtį, kuri ateities projektu rodo praeities visumą. Priešingai nei kelias, metodas – vertikalus, jis nenumatė vietovės žiūrų susiliejimui, greičiau tai – vienašališkas vaizdo primetimas, diskredituojantis vieną pusę ir nukurdinantis kitą. Čia susilieja mokslinių sie-

kių ir spekuliatyvosios teologijos vertikalės, kurias abi apima Platono idėja. Vietoj tiesaus (mokslinio, teologinio) metodo Heideggeris siūlo mąstymui kūrybinį aplinkkelį, nors ir ilgą, bet dosnų savo sambūvio pasaulyje supratimo kelią, kuris vingiuoja tartimi atpažįstama vietoje. Todėl teigiama, kad tarti – tai dosniai rodyti pasaulį. Nors poetinis žodis (melas, anot Platono) tėra tretinis tikrovės pamėgdžiojimas, atpažįstamas kaip egzistencinis įvykis, jis atveria žmogaus pasaulį mūsų supratimui. Kelio begalybė reiškia mano žiūros atvirumą, kai Kito rodymas leidžia naujai iškilti mano gyvenimo visumai. Drauge tai begalinė kreiptis į vis naują mano praeities prasmę, kurią teikia atviras žvilgsnis į ateitį.

Sakėme, kad tai apima ekstatinis poetinio žodžio, kaip pakeleivystės myriop sningant ar skambant varpams, atpažinimo akimirksnis. Ek-statika čia reiškia ne vien praeities naują prasmę kreipties ateitin šviesoje, bet ir išstovą, atvirumą kelio begalybei. Tai leidžia Heideggeriui kalbėti apie poeto meilę nemirtingumui kaip Dievo lemčiai. Kelias, rodydamas begalybę, surenka žemę, dangų, žmogų ir Dievą žmogaus pasaulio visumai. Kaip poetinė išmonė būdama niekis priartina žmogaus pasaulį, taip ir poetinis kelias kreiptimi į Dievą steigia vieningą dangaus ir žemės, žmogaus ir Dievo pasaulio ketvertą. Tai vieningas sambūvio su kitu žmogaus ar Dievo pavidalu pasaulis, kuris iškyla atpažįstamas poetine tartimi. Žmogaus pasaulis – tai buvimas po saule, dangaus ir žemės vienis, kuris yra kelio begaliniame horizonte. Horizontalus kelias, jungdamas žemę su dangumi, tampa žmogaus pasaulio laidu tik tuomet, kai jis – poetinis aplinkkelis, kuriuo veda tarties atpažinimas. Nors Heidegge-

ris laiške *Apie humanizmą* teigia, kad egzistencinė filosofija nėra nei už, nei prieš dieviškąją būtį (*Dasein*), jo filosofinėje poetikoje atsiranda vietos begalybės matmeniui. Maža to, projektas begalybėn čia tampa vienijančiu žmogaus pasaulį laidu, žmogaus būties supratimo sąlyga. Taip žmogaus ateitis, atsiverianti poetiniu žodžiu, tampa žemę, dangų, žmones ir Dievą vienijančiu ryšiu.

Išvados

Sartre'ui humanizmą įkūnija laisvas žmogaus projektas, leidžiantis kūrybingai įprasminti jo vietą pasaulyje. Žmogus atsakingas už pasaulį, nes tai – jo gyvenamoji aplinka, kuriai jis atsiveria poetiniu tarties įvykiu. Šis kalbinis gyvenamo pasaulio ir savo vietos jame supratimas suponuoja egzistenciją kaip pasaulišką sambūvį. Heideggeriui taip pat svarbus poetinis įvykis, ekstatinis akimirksniu išplečiantis žmogaus žiūrą. Pasaulis tampa žmogaus buvimo vieta nuo gimimo iki mirties. Poetinė tartimi jis iškyla kaip sambūvio visuma, kur ateities projektu kūrybiškai įprasminama praeitis. Tai išstovą, horizontali transcendencija, vis iš naujo kuriant savo visumą. Taigi filosofinė poetika – tai kūrybinga horizontali žiūra, poetiniu įvykiu leidžianti atpažinti savo sambūvį pasaulyje. Filosofinė poetika suponuoja kalbinį žmogiškos visumos supratimą poetine išstova. Todėl tai leidžia egzistencinį mąstymą papildyti transcendentinio atvirumo motyvu, nepažeidžiant horizontalios gyvenamo pasaulio sąrangos. Savo ruožtu egzistencinis mąstymas išplečia filosofinę poetiką, kuri nebėra vien poetinių žmogaus kūrybos formų nagrinėjimas. Dabar tai – kūrybiško žmogaus sambūvio pasaulyje apmąstymas.

LITERATŪRA

1. Aristoteles. 1986. *Poetik*. Stuttgart: Philipp Rac-lam Jun.
2. Gadamer, H.-G. 1975. *Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck).
3. Heidegger, M. 1976a. Erläuterung zu Hölderlins Dichtung, in *Gesamtausgabe*, Bd. 4. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann.
4. Heidegger, M. 1976b. *Über den Humanismus*. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann.
5. Heidegger, M. 1993. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
6. Heidegger, M. 1997. *Unterwegs zur Sprache*. Stuttgart: Verlag Günter Neske.
7. Heidegger, M. 1949. *Was ist Metaphysik?* Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann.
8. Sartre, J.-P. 1959. *L'existentialisme est un humanisme*. Paris: Les éditions Nagel.
9. Tomas Akvinietis. 2000. *Apie tiesą*. Vilnius: Logos.
10. Сартр, Ж.-П. 1992. *Стена*. Москва: Издательство политической литературы.

EXISTENTIAL HUMANISM AND PHILOSOPHICAL POETICS

Tomas Kačerauskas

Summary

The article is devoted to the analysis of the humanism of Sartre and Heidegger. The human being of Sartre is a project of the freedom, the creative whole of the past and the future. The existence of Heidegger is a temporal project too. The recognition of the being to the death allows to enlarge this project. According to the author of the article the humanism is not sepa-

rated from the poetical inspirations. The human being is recognized with help of the poetical figures (metaphors) and is created analogous to the poetical creation. This horizon does not remove the question of God in the human life.

Keywords: humanism, existential philosophy, philosophical poetics, hermeneutics.

Įteikta 2003 12 13